UDK 811.163.6’366.532”15”
Aleksandra Bizjak Končar
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

DVOJINA V DALMATINOVEM PENTATEVHU 1584

Z uporabo dveh komplementarnih metod korpusnega jezikoslovja, to je oblikoslovnega označevanja in tehnike grafičnega prikaza, bomo na izbranih odlomkih iz Dalmatinovega Pentatevha pokazali, kako je mogoče samodejno izpisovati dvojinske oblike, nanizane v linearnem poteku besedila, in ob tem opozorili na trdnost dvojinskih oblik v besedilnem kontekstu, v katerem je dvojina hkrati slovnična in pomenska kategorija.

By using two complementary methods of corpus linguistics (grammatical annotation and the graphical representation technique) we will demonstrate on selected examples from Dalmatin’s Pentateuch the possibility of automatically extracting dual forms over the course of a text, as well as point out the intensity of dual forms in a textual context in which the dual simultaneously represents both a grammatical and a semantic category.

Ključne besede: dvojina, oblikoslovno označevanje, tehnika grafičnega prikaza, Dalmatinov Pentatevh

Key words: the dual, grammatical annotation, graphical representation technique, Dalmatin’s Pentateuch

1 Uvod

V slovenski kulturni zavesti poleg leta 1550, ki pomeni rojstno leto prve slovenske knjige, Trubarjevega Katekizma, kot posebno znamenito stoji še leto 1584; ta letnica je bila namreč natisnjena na Bibliji, najpomembnejši in najobsežnejši izdaji protestantske književnosti. Da je njen avtor, Jurij Dalmatin, imel celoten prevod svetega pisma pripravljen že nekaj let prej, kaže dejstvo, da je že leta 1578 pri Mandelcu v Ljubljani objavil njegov prvi del, s čimer je želel vzpodbuditi kranjske stanove, da bi izdajo denarno podprli.

Pri vrednotenju Dalmatinovega deleža in njegovega pomena slovenska literarna zgodovina namenja prvo in najodličnejše mesto v slovenskem protestantskem slovstvu Trubarju. Za Dalmatina meni, da je s prevodom celotnega svetega pisma, svetovno pomembne knjige ne samo v verskem, ampak tudi v literarnem pomenu, ter hkrati knjige, ki v času reformacije predstavlja najbolj trdno točko pri identifikaciji ideološke drugačnosti po eni strani in prebujajoče se nacionalne zavesti po drugi, opravil vsega spoštovanja vredno delo. Trubarjev vpliv, ki je pri tem vsekakor nezanemarljiv, literarni zgodovinarji različno poudarjajo. Vprašanje, v kolikšni meri enakosti v tekstih, ki sta jih prevedla dva različna avtorja, pomenijo vpliv in različnosti odmik, moramo tu, kakor druga podobna vprašanja, pustiti ob strani.

Za prispevek, ki z uporabo metod korpusnega jezikoslovja ugotavlja stanje samostalniških in glagolskih dvojinskih oblik v Dalmatinovem prevodu Pentatevha, je pomembno le to, kar smo poudarili že zgoraj: Biblija je res izšla 1584. leta, vendar so prvi prevodi nastali že do leta 1572. To je bil začetni del stare zaveze in prav ta nas bo zanimal, ker smo iz prvih dveh Mojzesovih knjig črpali gradivo za naš prispevek.

2 Dosedanje raziskave slovenske dvojine

Dvojina je jezikovna kategorija, ki je danes, kar se tiče slovanske skupine jezikov, živa samo še v slovenščini in lužiški srbščini, medtem ko je ostali slovanski jeziki ne poznajo več, oziroma se pri njih uveljavlja samo v nekaterih sporadičnih primerih.

Primerjalno in analitično študijo o slovenski dvojini je pri Srbski akademiji znanosti izdal Aleksandar Belić (1932). Glede na uporabo Belić loči dve osnovni kategoriji dvojine: 1. svobodno ali prosto dvojino, to je pojav, vezan na vse tiste realije, ki imajo že po svoji naravi dva dela; 2. dvojino ob številniku dva, to je vezano dvojino.

V nadaljevanju povzema, da je zgodovina dvojine pravzaprav razvoj pomena teh dvojin in vplivanja ene vrste dvojine na drugo. Kakor je za praslovanščino in v glavnem tudi za staro cerkveno slovanščino značilno neko ravnotežje med tema dvema dvojinama, saj se vsaka od njih uporablja z določenim pomenom in v določenih pogojih, pa se v posameznih slovanskih jezikih to ravnotežje ruši. V večini jezikov se svobodna dvojina razvija tako, da se v njej izgublja pomen dvojine; to se prenaša tudi na vezano dvojino in tako dvojina kot posebna sintaktična konstrukcija izginja v srbohrvaškem, ruskem, poljskem in češkem jeziku. Ob teh je lužiška srbščina tisti jezik, ki ohranja dvojino na osnovi močne pomenske diferenciacije vezane dvojine, kar priteguje k sebi tudi svobodno dvojino, slovenščina pa je jezik, ki sicer izgublja svobodno dvojino, vendar je uspela morfologizirati nekatere vrste vezane dvojine ob številnikih *dva, oba*. S tem je vsaj del vezane dvojine rešila pred propadom oziroma vplivom svobodne dvojine.

Bolj kot Belićeva knjiga nam je bila pri našem delu v pomoč knjiga francoskega avtorja Luciena Tesnièrja: *Les formes du duel en slovène* (1925). To je pomembna monografska obdelava slovenske dvojine, ki ji je avtor dodal tudi lingvistični atlas (Atlas linguistique pour servir à l'ètude du duel en slovène) in z njo v Parizu maja 1925 pridobil doktorski naslov. V knjigi je Tesnière obdelal dvojino z oblikoslovne plati, skladenjska vprašanja so ostala v načrtu. Na osnovi obsežnega gradiva, ki ga je zbral iz slovenskih narečij in iz historičnih tekstov, je povzel osnovne značilnosti slovenske dvojine. Ugotovil je:

1. Izginjanje dvojine je značilno tudi za slovenske govorice, prav tako kot za hrvaške govore. Historično gledano nastopa v etapah in postopoma prizadeva posamezne slovnične kategorije.
2. Gre za inovacijo, ki deluje iz centra Jugoslavije, že zgodaj prodre do Ljubljane in se razširja v smeri severozahoda.
3. Vrstni red izgube dvojine znotraj posameznih kategorij je tak:
   a) glede na sklon: lokativ, genitiv, dativ, instrumental, nominativ-akuzativ;
   b) glede na spol: ženski, srednji, moški;
   c) glede na besedno vrsto: pridevnik, kazalni zaimek, samostalnik, številnik, osebni zaimek;
   d) glagolska dvojina zavzema posebno mesto; v preteklosti je bila med vsemi vrstami dvojine prav ta najbolj podvržena izginotju, nasprotno pa se danes od vseh najbolj trdno drži.

Najnovejši prispevek k raziskovanju dvojine pa je doktorska disertacija T. Jakop *Dvojina v slovenskih narečjih* (2004), v kateri ugotavlja, da se, v nasprotju z napovedjo mnogih jezikoslovcev, zemljepisni obseg rabe dvojinskih oblik v slovenskih narečjih ni bistveno zmanjšal in da je dvojina produktiva in živa kategorija, ki doživlja inovacije v oblikah in rabi.

Izhodišče za pričujoči prispevek je diplomska naloga *Dvojina pregibnih besednih vrst v Dalmatinovem in Japljevem Pentatevhu* (1988), ki sem jo napisala v soavtorstvu z Martino Oberman in v kateri je vprašanje slovenske dvojine obdelano na gradivu iz historičnih besedil: iz Dalmatinovega in Japljevega prevoda začetnega dela starega testamenta. Pri oblikoslovni analizi slovenske dvojine nama je bila v oporo Tesnièrjeva oblikoslovna obdelava slovenske dvojine (1925). Čeprav je bilo najino gradivo po obsegu veliko skromnejše in za proučevanje dvojine v diahronih razgledih vzorčno manj reprezentativno kot Tesnièrjevo, vseeno potrjuje njegove teze o dvojini v slovenskem jeziku. Z metodološkega vidika pa je naloga odraz časa, v katerem je nastala. Na voljo nama je bila le metoda ekscerpiranja, kar pomeni, da sva posamezne primere oziroma besedilne odseke, ki kažejo na dvojino, izpisali ročno. Kako lahko s sodobnimi orodji korpusnega jezikoslovja ročno beleženje dvojinskih oblik nadomestimo s samodejnim izpisom in tako pregledamo večje količine besedil ali besedilne zbirke, bomo opisali v tretjem razdelku.

3 Opis metode dela

Korpusno jezikoslovje je danes že trdno zasidrana veja jezikoslovja z obsežnim številom empirično usmerjenih raziskav. V skladu z naravnanostjo prispevka, ki preučuje jezikovno stanje dvojinskih oblik v Dalmatinovem Pentatevhu, se bomo pri predstavitvi korpusnih metod osredotočili na opis dveh metod: oblikoslovnega označevanja in grafičnega prikaza.

Izhodišče za analizo je vedno besedilo v digitalnem zapisu. Ker sta Dalmatinova Biblija in Slovenski standardni prevod Svetega pisma uporabnikom že na voljo v digitalizirani obliki na spletni strani društva Svetopisemska družba Slovenije (http://www.drustvo-svds.si/biblija.html), je bil prvi korak našega dela zelo enostaven. Bolj zahteven je bil drugi korak, to je oblikoslovno označevanje. Z oblikoslovnim označevalnikom za slovenščino (Jakopin in Bizjak 1997), ki je nastal na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, smo najprej označili kratek svetopisemski odlomek iz Prve Mojzesove knjige v Dalmatinovi Bibliji in v Slovenskem standardnem prevodu Svetega pisma. Ker je to oblikoslovni označevalnik za sodobni slovenski jezik, so bile pri označevanju Dalmatinovega jezika potrebne številne tehnične prilagoditve, kar je značilno za označevanje diahronih besedil, v katerih je veliko neenotnosti pri zapisovanju in črkovanju (Biber idr. 1998: 253). Zato je nujno, da se označeno besedilo tudi pregleda in popravi. Šele potem je besedilo pripravljeno za jezikoslovno analizo. Na sliki 1 ponazarjamo odlomek oblikoslovno označenega in pregledanega besedila iz Dalmatinove Biblije na računalniškem zaslonu.

```
1 TA___ dva__ Angela fta_ prifhla v'Sodomo  na  Vezher. 2Lot__  pak  je__
      ZKmd1 ŠGmd1 Smd1   GPcd GLmd    E4IZžc4   E4  Smc4       IOmc1  Č    GPcc
fedel v'Sodomi na vratih, inu kadar je__ nyu__ vidil, je__ pruti nyma_  gori
GLmc  ESIZžcS  ES SspS    Vpr ZR    GPcc ZOmd4 GLmc   GPcc E3    ZOmd3  A
vftal, inu fe_ je__ s'fvoia__ oblizhjem poklunil na Scalo, 2 2 inu  je__
GLmc   Vpr Gmp GPcc E6ZSVPsc6 Ssc6      GLmc     E4 Sžc4        Vpr  GPcc
djal: 1 Pole, jeft_ vaju__ profsim, moja____ Gofpuda, pojdita notèr v'hifho
GLmc     A     ZOmc1 ZObmd4 Gmc      ZSVacmd1 Smd1     GVbd    A     E4Sžc4
vafhiga_  Hlapza, inu oftanita zhes nozh, naj fe_  vaju__  noge  vmejo,
ZSVbpmc2  Smc2    Vpr Gbd      E4   Sžc4  Č   Gmp  ZObmd2  Sžp4  Gcp
taku  jutri  sguda vftaneta, inu grefta vaju__ pot_. 1 Ona___ fta_ pak
A     A      A     Gbd       Vpr Gbd    ZObmd2 Sžc4    ZOcmd1 GPmd Č
odgovorila: 1  Nikar,  tcauzh aydva_ hozheva na gorsi  zhes  nuzh
GLmd           ZNI     Vpr    ZOamd1 Gmd     E5 Sžc5   E4    Sžc4
oftati. 1 2 3 1 On___  pak  je__  nyu___  filnu pèraoraval: inu ona___ fta_ k'njemu
GNE           IVmc1  Č    GPcc  ZOcmd4  A     GLmc        Vpr ZOcmd1 GPcd E3ZOcc3
notèr fhla, inu fta_  prifhla  v'njegova__ Hifho, inu on____ je__ nyma__ enu__
A     GLmd  Vpr GPcd  GLmd     E4ZSVcmeže4 Sže4   Vpr ZOcmc1 GPcc ZOcmd3 ŠGsc4
goftovanje fturil,  inu  je__  opréfne  Pogazhe pekèl, in_ ona___ fta_ jedla. 1
Ssc4       GLmc     Vpr  GPcc  Pžp4     Sžp4    GLmc   Vpr ZOcmd1 GPcd GLmd
2 4 1 PRejden fo__ ony___ pak lezh  fhli,  fo__  Sodomfki ludje prifhli, inu fo__
     A       GPcp ZOcmp1 Č   GČ    GLmp   GPcp  Pmp1     Smp1  GLmp     Vpr GPcp
```

Slika 1: Oblikoslovno označeno in pregledano besedilo iz Dalmatinove Biblije

Da bi iz oblikoslovno označenega besedila dobili samodejni izpis dvojinskih oblik v zaporedju, kakor si sledijo v besedilu, smo v drugem koraku uporabili metodo grafičnega prikaza, ki jo je prvi uporabil Biber idr. (1998: 122–130). Da bi Biberjevo grafično metodo lahko uporabili na besedilu, je bilo treba najprej napisati računalniški program za izpis samostalniških in glagolskih oblik in njihovo slikovno predstavitev. Posebna prednost inštitutskega oblikoslovnega označevalnika je, da je vgrajen v urejevalnik EVA, ki ga je razvil Primož Jakopin, in tako je bilo mogoče napisati program za beleženje oblikoskladenjskih vzorcev v besedilu in prikazati rezultate v grafični obliki.

V četrtem razdelku bomo na izbranem besedilnem odlomku iz Dalmatinove Biblije ponazorili, kako z uporabo metode grafičnega prikaza iz oblikoslovno označenega besedila dobimo niz oblikoskladenjskih oblik za osebke in povedke v stavčnih enotah.

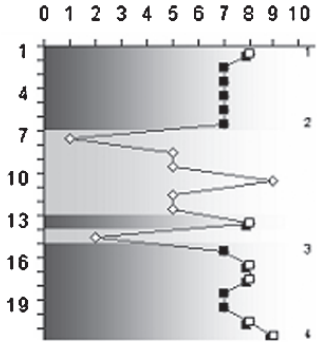
4 Analiza dvojinskih oblik

Do tu je bil opis osredotočen na metode korpusnega jezikoslovja, ki so pomembne za empirično usmerjeno preučevanje dvojine v Dalmatinovem Bibliji. Zdaj prehajamo k Dalmatinovemu besedilu. Na odlomku iz Pentatevha bomo z uporabo metode grafičnega prikaza opisali osebkove in povedkove dvojinske oblike v besedilu.

Ker je namen prispevka interpretacija dvojine v besedilnem kontekstu, je analiza naslonjena na sistemsko-funkcijsko razumevanje besedilnega pomena. Besedilo v sistemski teoriji jezika ni slovnična, ampak pomenska enota. Zato je podlaga za obravnavo dvojine v Dalmatinovem svetopisemskem besedilu povezovanje semantične in oblikoskladenjske ravnine s semantičnimi mrežami, kakršne sta uvedli v sistemsko-funkcijskem jezikoslovju Hasan (1991) in Cloran (1994). Človekove predstave namreč postanejo v besedilu jezikovni izrazi ali modeli: entitete, ki so v stavku izražene kot

samostalniške zveze, in dogodki, ki so v stavku ubesedeni kot glagolske zveze. Z uporabo semantične mreže, v kateri je poudarjeno razmerje med entiteto in dogodkom na eni strani ter osebkom in povedkom na drugi, je mogoče pokazati, kako je dvojina kot pomenska in oblikoslovna kategorija uresničena v besedilu. Zato so za grafični izpis označene samo samostalniške in glagolske zveze, ki se nanašajo na osebkove entitete in povedkove dogodke, ki s kontinuiteto pojavljanja gradijo kohezijo in ustvarjajo besedilnost.

S stališča proučevanja dvojine kot pomenske kategorije so zanimivi besedilni položaji, v katerih nastopata dva subjekta. Taka je pripoved o Abrahamu, angelih, Lotu in njegovih hčerah v devetnajstem poglavju Prve Mojzesove knjige.

(1)
1. TA dva Angela ſta priſhla v'Sodomo na Vezher.
2. Lot pak je ſedel v'Sodomi na vratih,
3. inu kadar je nyu vidil,
4. je pruti nyma gori vſtal,
5. inu ſe je s'fvoim oblizhjem poklunil na Semlo,
(2)
6. inu je djal:
7. Pole, jeſt vaju proſsim, moja Goſpuda,
8. pojdita notèr v'hiſho vaſhiga Hlapza,
9. inu oſtanita zhes nozh,
10. naj ſe vaju noge vmiejo,
11. taku jutri sguda vſtareta,
12. inu greſta vaju pot.
13. Ona ſta pak odgovorila:
14. Nikar, temuzh mydva hozheva na gaſsi zhes nuzh oſtati.
(3)
15. On pak je nyu ſilnu pèrmoraval:
16. inu ona ſta k'njemu notèr ſhla,
17. inu ſta priſhla v'njegovo Hiſho,
18. inu on je nyma enu goſtovanje ſturil,
19. inu je opréſne Pogazhe pekèl,
20. in ona ſta jedla.
(4)
21. PRejden ſo onypak lezh ſhli,

LEGENDA:

vodoravna os = kategorija osebe in števila
1 = 1. oseba ednine
2 = 1. oseba dvojine
3 = 1. oseba množine
4 = 2. oseba ednine
5 = 2. oseba dvojine
6 = 2. oseba množine
7 = 3. oseba ednine
8 = 3. oseba dvojine
9 = 3. oseba množine
navpična os = zaporedna številka stavka

osebkova entiteta
črni kvadrat = Lot
beli kvadrat = angel
beli romb = citat

čas povedkovega dogodka
temnosivo polje = preteklik
svetlosivo polje = sedanjik
belo polje = prihodnjik

Slika 2: Razlaga grafa iz Dalmatina (1 Mz 19,1–4, stavki 1–25)

Z makroprogrami urejevalnika Eva Primoža Jakopina smo iz oblikoslovno označenega besedila dobili grafični prikaz samostalniških in zaimkovnih oblik v osebkovi vlogi in glagolskih oblik v povedkovi vlogi v linearnem stavčnem zaporedju. Na sliki 2 je prikazan graf za odlomek iz Prve Mojzesove knjige, vrstice 1–4, stavki 1–21.

Za lažje razumevanje grafa je pred njim izpisano besedilo. Enote od 1 do 9 na vodoravni osi označujejo kategorijo osebe in števila. Enote na navpični osi predstavljajo zaporedno številko stavka v besedilu. Samostalniki in zaimki v osebkovi vlogi so v grafu predstavljeni z liki v obliki kvadrata, kroga in romba, čas povedkovega dogodka pa označuje barvno polje.

V prvem stavku, ki je na navpični osi označen z zaporedno številko 1, je entiteta v smeri vodoravne osi oddaljena za osem enot, kar pomeni, da sta nanosnika angela (3. oseba dvojine, bel kvadrat), barvno polje pa je temnosivo, kar nam sporoča, da je dogodek prvega stavka usmerjen v preteklost.

Nanosnik drugega, tretjega, četrtega, petega stavka je Lot (3. oseba ednine, črn kvadrat) in dogodek je usmerjen v preteklost, kar je prikazano s temnosivim poljem. Posebej je treba omeniti entitete, označene z belim rombom, ki se razlikuje od drugih likov, ker sporočajo, da gre v besedilu za dobesedno navajanje.

Graf torej beleži gibanje osebkovih entitet in povedkovih dogodkov in nam omogoča, da s primerjavo med Dalmatinovo Biblijo in Standardnim prevodom Svetega pisma, ugotavljamo, kako je s trdnostjo dvojine v osebkovih in povedkovih stavčnih položajih v našem gradivu. Pozornost smo usmerili na položaje:

1. ko sta glagol in samostalnik oz. zaimek v SSP Svetega pisma v dvojini, pri Dalmatinu pa v množini;
2. ko sta glagol in samostalnik oz. zaimek v SSP Svetega pisma v dvojini, pri Dalmatinu pa je ob samostalniku oziroma zaimku v množini uporabljen glagol v dvojini.

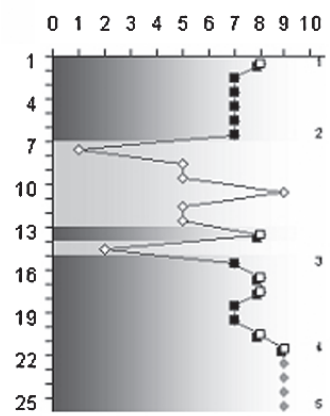
Zato si bomo pozorneje ogledali tiste dele grafa, na katerih gre za odstopanja med Dalmatinovim prevodom in Slovenskim standardnim prevodom Svetega pisma (SSP) z vidika zgoraj opisanih položajev.

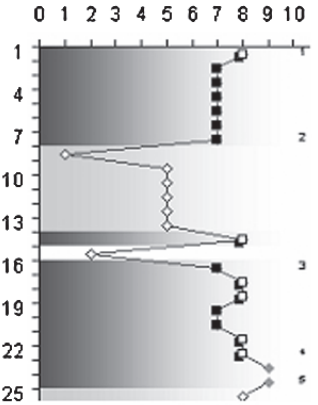
1. V devetnajstem poglavju sta angela, ki sta v podobi dveh mož prišla v Sodomo, da opozorita Lota na nevarnost, glavna akterja dogajanja. Analiza pripovedi o dveh angelih pokaže, da se Dalmatin ves čas dobro zaveda, da gre za dva osebka, saj si druga za drugo sledijo dvojinske samostalniške, zaimkovne in glagolske zveze. Kljub temu pa Dalmatin dvakrat ali trikrat precej nepričakovano, vsekakor pa neutemeljeno, uporabi množinske obliko. Kako se dvojinske entitete nizajo v besedilu in na katerem mestu Dalmatin dvojinsko glagolsko obliko nadomesti z množinsko, bomo ponazorili s pomočjo grafičnih izpisov, ki so bili narejeni za Dalmatinovo besedilo in za vzporedno besedilo iz SSP. Na sliki 3 imamo na levi strani graf za Dalmatinovo besedilo, na desni pa za SSP.

Primerjava grafičnih izpisov na sliki 3 nam jasno kaže, da Dalmatin vse do dvajsetega stavka uporablja dvojinske samostalniške (oziroma zaimkovne) in glagolske oblike za dva angela, kar je na grafu ponazorjeno:

1. z belim rombom, ki označuje prvo osebo dvojine (na grafu označena pod številko 2 na vodoravni osi) v štirinajstem stavku;
2. z belim rombom, ki označuje drugo osebo dvojine (na grafu označena pod številko 5 na vodoravni osi) v osmem, devetem, enajstem in dvanajstem stavku;

3. z belim kvadratom, ki označuje tretjo osebo dvojine (na grafu označena pod številko 8 na vodoravni osi) v prvem, trinajstem, šestnajstem, sedemnajstem in dvajsetem stavku.

(1)
1. TA dva Angela ſta priſhla v'Sodomo na Vezher.
2. Lot pak je ſedel v'Sodomi na vratih,
3. inu kadar je nyu vidil,
4. je pruti nyma gori vſtal,
5. inu ſe je s'fvoim oblizhjem poklunil na Semlo,
(2)
6. inu je djal:
7. Pole, je ſt vaju proſsim, moja Goſpuda,
8. pojdita notèr v'hiſho vaſhiga Hlapza,
9. inu oſtanita zhes nozh,
10. raj ſe vaju noge vmiejo,
11. taku jutri sguda vſtaneta,
12. inu greſta vaju pot.
13. Ona ſta pak odgovorila:
14. Nikar, temuzh mydva hozheva na gaſsi zhes nuzh oſtati.
(3)
15. On pak je nyu ſilnu pèrmoraval:
16. inu ona ſta k'njemu notèr ſhla,
17. inu ſta priſhla v'njegovo Hiſho,
18. inu on je nyma enu goſtovanje ſturil,
19. inu je opréſne Pogazhe pekèl,
20. in ona ſta jedla.
(4)
21. PRejden ſo ony pak lezh ſhli,
22. ſo Sodomſki ludje priſhli,
23. inu ſo okuli inu okuli to hiſho obdali, mladi inu ſtari, vus Folk kmalu od vſéh krajou.
(5)
24. Inu ſo Lota klizali,
25. ino ſo k'njemu djali:

(1)
1. Zvečer sta angela prišla v Sódomo,
2. ko je Lot sedèl pri sódomskih vratih.
3. Ko ju je zagledal,
4. je vstal,
5. jima šel naproti
6. in se priklonil z obrazom do tal.
(2)
7. Rekel je:
8. »Prosim, gospoda,
9. stopita v hišo svojega služabnika,
10. da prenočita
11. in si umijeta noge,
12. zjutraj pa vstaneta
13. in odideta po svoji poti.«
14. Rekla sta:
15. »Ne, prenočila bova na trgu.«
(3)
16. Zelo ju je silil,
17. zato sta le odšla z njim
18. in stopila v njegovo hišo.
19. Pripravil jima je večerjo,
20. spekel nekvašeni kruh
21. in sta jedla.
(4)
22. Preden sta legla,
23. so hišo obstopili meščani, sódomski moški, vsi, od dečkov do starcev, vse ljudstvo do zadnjega moža.
(5)
24. Klicali so Lota
25. in mu rekli:

Slika 3: Graf iz Dalmatina (1 Mz 19,1–4, stavki 1–25) in SSP (1 Mz 19,1–4, stavki 1–25)

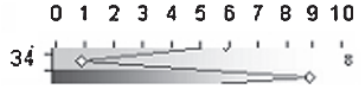
Odstopa le mesto v 4. vrstici. V SSP beremo: *22. Preden sta legla*, pri Dalmatinu pa: *21. Prejden ſo ony pak lezh ſhli*. Dalmatin uporabi za angela zaimek oni, v povezavi s tem pa uporabi tudi glagolsko množino, kar je na grafu zaznamovano kot beli kvadrat, ki označuje tretjo osebo množine (na grafu označeno pod številko 9 na vodoravni osi) v enaindvajsetem stavku. V SSP pa je na tem mestu v dvaindvajsetem stavku beli kvadrat, ki označuje tretjo osebo dvojine (na grafu označen pod številko 8 na vodoravni osi).

Z grafično ponazoritvijo lahko enostavno in hitro določimo mesta, na katerih Dalmatin ne uporablja dosledno glagolske dvojine. V analiziranem odlomku, smo zabeležili še dve mesti, ko Dalmatin začne uporabljati samostalnik mož (v pomenu angel) v množini in seveda v skladu s tem tudi glagol v množini. Tu bomo navedli samo stavčne primere. Na primer, ko ljudje želijo, da jim Lot izroči moža, ga nagovorijo:

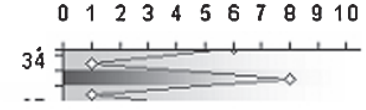
1. *Kej ſo ty Moshje, kateri ſo h'tebi priſhli nozoj?* (Dalmatin, 1 Mz 19,5)
   Kje sta moža, ki sta nocoj prišla k tebi? (SSP, 1 Mz 19,5)
2. *le letim Moshem niſhter neſturite: Sakaj ony ſo satu pod Senzo moje ſtréhe priſhli* (Dalmatin, 1 Mz 19,8)
   Samo tema možema ne storite ničesar, saj sta prišla v senco moje strehe! (SSP, 1 Mz 19 8)

Obravnavani primer samostalnika angel nam lepo kaže, da so pri Dalmatinu množinske oblike samostalnikov moškega spola, ki jih zasledimo hkrati ob dvojinskih, bolj znamenje nedoslednosti, pozabljivosti, napake, kot česa drugega. Gradivo nam namreč kaže, da je pri samostalniku dvojina najbolj trdna pri moškem spolu (Bizjak in Oberman 1988: 9–18). Zato predvidevamo, da se pri teh nedoslednostih v veliki meri kaže tudi vpliv jezika, iz katerega je Dalmatin prevajal.

2. Za proučevanje trdnosti dvojine je najustreznejša tretja oseba, ki je v prvi Mojzesovi knjigi, v kateri prevladuje poročevalna perspektiva, najpogosteje uporabljena, hkrati pa je prav v tretji osebi tudi največ odstopov od glagolske dvojine. To gre verjetno pripisati temu, da je tretja oseba bližja samostalniku. Za samostalnik pri Dalmatinu pa je bilo ugotovljeno, da je izginjanje dvojinskih oblik zelo močno pri ženskem spolu (Bizjak in Oberman 1988: 24–30). Ker je oblikoslovna podoba samostalnika povlekla za sabo tudi glagol, imamo pri Dalmatinu ob samostalnikih ženskega spola večinoma množinske oblike. Gre za dve Lotovi hčeri, ki sta tu prvič omenjeni, a postaneta v nadaljevanju glavni akterki dogajanja. Poglejmo si, kaj nam pokaže grafični izpis tega mesta pri Dalmatinu.

(8)
34. Pole, Ieſt imam dvej Hzhere,
35. katere néſo ſhe obeniga Mosha ſposnale;

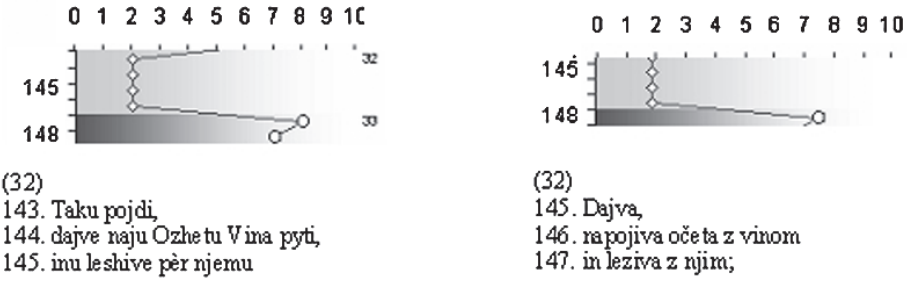

(8)
34. Glejte
35. imam dve hčeri,
36. ki še nista spoznali moža,

Slika 4: Graf iz Dalmatina (1 Mz 19,8, stavka 34–35) in SSP (1 Mz 19,8, stavki 34–36)

Na sliki 4 v petintridesetem stavku vidimo, da tudi ko ob samostalniku *hči* stoji številnik *dva*, ki ne dopušča številske pomote in dodatno nakazuje, da gre za dva subjekta, glagol ostaja v množini. Zato je v grafičnem izpisu pri Dalmatinu beli romb pod številko devet, ki označuje tretjo osebo množine, v SSP pa pod številko osem, ki označuje tretjo osebo dvojine. To kaže, da je oblikoslovna moč samostalnika velika.

V nadaljevanju, ko se Dalmatin osredotoči na zgodbo dveh hčera, je bolj pozoren na to, da gre za dve osebi in ko hčeri spregovorita, Dalmatin zapiše glagolsko dvojino (pri Dalmatinu je končnica prve osebe dvojine za ženski spol *-ve*), kar je razvidno iz stavkov na sliki 5.

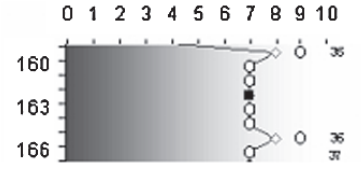
Slika 5: Graf iz Dalmatina (1 Mz 19,32–33, stavka 143–148) in SSP (1 Mz 19,32–33, stavki 145–148)

Tako pri Dalmatinu kot v SSP je v grafičnem zapisu dvojinska oblika izražena z belim rombom pod številko dva, ki označuje prvo osebo dvojine. Pri Dalmatinu so to stavki 143–145, v SSP pa 145–147.

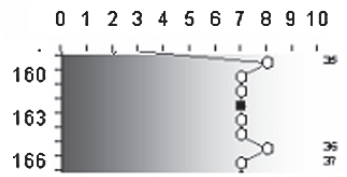
Temu sledi pripovedovalčevo poročilo. Zanimivo je, da Dalmatin pod vplivom glagolske dvojine v prvi osebi uporabi glagolsko dvojino tudi v tretji osebi, čeprav ima ob glagolu samostalnik oziroma zaimek v množini, kakor je ponazorjeno na sliki 6.

V grafičnem zapisu na sliki 6 je jasno zabeleženo neujemanje samostalniških in glagolskih oblik pri Dalmatinu. Glagolska dvojina stodevetinpetdesetega stavka (*Taku ſte one ſvojmu Ozhetu tudi toiſto nuzh dale Vina pyti*) in stopetinšestdesetega stavka (*Taku ſte obadvej Lotove Hzhere od ſvojga Ozheta pozhele*) je v grafičnem zapisu zabeležena kot beli romb pod številko osem, ki označuje tretjo osebo dvojine. Samostalniška množina pa se izpiše v obliki belega kroga pod številko devet, ki označuje tretjo osebo množine. V SSP se samostalniška in glagolska dvojina ujemata in sta v grafu izpisani kot bel krog pod številko osem, ki označuje tretjo osebo dvojine.

Zgoraj obravnavana primera rabe samostalnikov angel in hči pri Dalmatinu osvetljujeta Tesnièrjeve ugotovitve osnovnih zakonitosti slovenske dvojine (1925). Gledano z oblikoslovnega vidika je dvojina najbolj podvržena eliminaciji v ženskem spolu, pri moškem pa se ohranja v veliko večji meri. Dvojina kot oblikoslovna kategorija pa je najbolj ohranjena pri glagolu. Tudi, ko je povsem jasno, da gre za dva osebka, Dalmatin pri samostalnikih ženskega spola največkrat uporabi množinsko obliko imenovalnika-tožilnika. Razen nekaterih izjem (glej točko 2) so vsi glagoli ob samostalnikih ženskega spola v množini (Bizjak in Oberman 1988: 56). To kaže na vpliv sintaktičnih zakonito-

(35)
159. Taku ſte ore ſvojmu Ozhetu tudi toiſto nuzh dale Vina pyti,
160. inu ta mlajſha ſe je vsdignila,
161. inu je knjemu legla,
162. inu on nej zhutil,
163. kadaj je ona knjemu legla,
164. ni kadaj je vſtala.
(36)
165. Taku ſte obadvej Lotove Hzhere od ſvojga Ozheta pozhele.

(35)
159. Tudi tisti večer sta napojili očeta z vinom.
160. Mlajša hči je vstala
161. in legla k njemu,
162. pa ni zaznal,
163. ne ko je legla
164. ne ko je vstala.
(36)
165. Tako sta obe Lotovi hčeri zanosili s svojim očetom.

Slika 6: Graf iz Dalmatina (1 Mz 19,35–37, stavki 159–165) in SSP (1 Mz 19,35–37, stavki 159–165)

sti, ki jih je pri obravnavi glagolske dvojine nujno potrebno upoštevati: samostalniška zveza vpliva na glagolsko. Hkrati pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da je dvojina kot jezikovni pojav najprej in predvsem pomensko določena, zato glagolska dvojina zavzema posebno mesto in se od vseh najbolj trdno drži.

5 Sklep

Da bi prikazali jezikovno stanje dvojinskih oblik v Dalmatinovem Pentatevhu, smo na izbranih odlomkih z uporabo dveh komplementarnih metod korpusnega jezikoslovja, to je oblikoslovnega označevanja in tehnike grafičnega prikaza, pokazali, kako je mogoče samodejno izpisovati dvojinske samostalniške in glagolske oblike, nanizane v linearnem poteku besedila. Da lahko interpretiramo rezultate slovnične analize v besedilnem kontekstu, je treba nižjo jezikoslovno ravnino ubesedovanja povezati z višjo ravnino pomena. To pa je poseben izziv, saj je semantika besedila novo področje, ki je v primerjavi z besedno in stavčno semantiko še precej neraziskano. Pri razumevanju pomenske ravnine smo se oprli na metajezik, kakršnega je v sistemsko-funkcijskem jezikoslovju oblikovala R. Hasan (1991) in poglobila C. Cloran (1994). Z uporabo njunih pojmov osebkova entiteta in povedkov dogodek je mogoče sistematično opisati izraženost in neizraženost dvojinskih osebkovih entitet in povedkovih dogodkov v izbranem besedilnem gradivu in ugotoviti trdnost dvojinskih oblik v besedilnem kontekstu, v katerem je dvojina hkrati slovnična in pomenska kategorija.

Čeprav je namen prispevka dopolniti dosedanje preučevanje Dalmatinovega jezika z vpeljavo novejših metod korpusnega jezikoslovja, ki omogočajo samodejno beleženje oblikoskladenjskih vzorcev v besedilu, se ob analizi potrjuje, da lahko s kombinacijo korpusnih metod in sistemsko-funkcijske teorije jezika poglobimo vedenje o besedilnih pomenih, ki so dosegljivi le kot ubesedeni pomeni, torej kot oblikoskladenjski

vzorci ali s Hallidayevimi besedami: »Slovnična izbira je uresničitev pomenske izbire« (Halliday 1973: 93).

Viri in literatura

Aleksandar Belić, 1932: *O dvojini u slovenskim jezicima*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

Douglas Biber, Susan Conrad, Randi Reppen, 1998: *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aleksandra Bizjak, Martina Oberman, 1988: *Dvojina pregibnih besednih vrst v Dalmatinovem in Japljevem Pentatevhu*. Diplomska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta.

Carmel Cloran, 1994: *Rhetorical Units and Decontextualization: An Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar*. Monographs in Systemic Linguistics 6. Nottingham: Department of English Studies, University of Nottingham.

Dalmatinova Biblija, 1584. Društvo Svetopisemska družba Slovenije, 2004.

www.drustvo-svds.si/biblija.htm.

Michael A. K. Halliday, 1973: *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.

Ruqaiya Hasan, 1991: Questions as a mode of learning in everyday talk. *Language Education: Interaction and Development*. Ur. U. McCausland. Launcestion: University of Tasmania. 70–119.

Tjaša Jakop, 2004: *Dvojina v slovenskih narečjih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta.

Primož Jakopin, Aleksandra Bizjak, 1997: O strojno podprtem oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila. *SR* 45/3–4. 513–532.

SSP = *Slovenski Standardni prevod*, druga, pregledana izdaja, 1997.

Lucien Tesnière, 1925: *Les formes du duel en slovène. Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*. Univerza v Strasabourgu, Pariz: Libraire Ancienne Honoré Champion.

Summary

The dual is a grammatical category of number. In Slavic languages it is extant only in Slovenian and Lusatian Sorbian, being lost in other Slavic languages or occurring but sporadically in certain cases. Many Slovenian and foreign scholars have been researching the dual in Slovenian; the first to do so was a French linguist Luciene Tesnièr in 1925, who wrote *Les formes du duel en slovène* (Dual Forms in Slovenian). The most recent contribution to the exploration of the dual in Slovenian comes from a doctoral dissertation of Tjaša Jakop entitled *Dvojina v slovenskih narečjih* (The Dual in Slovenian Dialects) from 2004. Both works focus on determining the intensity of the dual category in Slovenian dialects and use the method of linguistic geography in approaching the dual from the standpoint of morphology.

The scope of the present paper is humbler than that. The author simply wishes to portray the linguistic situation concerning dual forms in Dalmatin's Pentateuch by employing the systemic-functional model of language and methods of corpus linguistics. Since the dual, as a linguistics phenomenon, is foremost and primarily semantically defined, the author uses the meta-language of systemic-functional linguistics of R. Hasan (1991), further explored by C. Cloran (1994), in order to describe the stratum of meaning. By using a semantic network (in which the two central notions are 'entity' and 'event') it is possible to state semantic properties of

dual entities and events in a given text. Dual entities and events are further specified in terms of lexico-grammatical patterns, which is why the first step of any kind of analysis involves tracking surface grammatical features of entities, being realised by Subjects, and events, being realised by Finites. Uncovering lexico-grammatical features that are difficult to track manually was greatly facilitated by the automated part-of- speech tagger for Slovenian developed at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language ZRC SAZU. Implementation of the part-of-speech tagger, however, had to be substantially adapted to achieve proper tagging of 16th-century Slovenian text. The display of dual forms in a text (apart from the part-of-speech tagger) also requires the graphic representation technique, which was first used by Biber (1998).

Although the aim of the paper is to complement current research done on Dalmatin's language by introducing new methods of corpus linguistics (which enable automatic extraction of Subjects and Finites over the course of a text), the analysis itself, however, reveals that combining systemic functional linguistics and corpus linguistics helps to bring the stratum of encoding and the stratum of meaning closer together.